# БАЛАНС ІНТЕРЕСІВ ЯК СКЛАДОВА ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

***КОРОЛЬОВА Вікторія Вікторівна - кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін Університету економіки та права «КРОК»***

***ORCID ID: 0000-0003-2998-6144***

***УДК : 340.132.6***

***DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2025.3.77***

*Статтю присвячено науковому осмисленню вимоги «балансу інтересів» як найбільш дискусійного та найменш формалізованого елемента принципу пропорційності, у межах якого суд має обґрунтувати допустимість втручання в основоположні права через співвіднесення приватних і публічних інтересів. Показано, що саме на стадії пропорційності у вузькому сенсі аргументація набуває максимально оціночного характеру, а відтак стає вразливою до двох системних викликів – неспівмірності цінностей та невизначеності зважування. Обґрунтовано, що в українському конституційному правопорядку ці проблеми посилюються людиноцентричною аксіологією Конституції України, де права і свободи становлять нормативну основу легітимності публічної влади, а будь-яке їх обмеження має характер винятку, який потребує підвищеного рівня доказовості й мотивування. У цьому контексті «баланс інтересів» запропоновано розуміти не як арифметичне урівнювання конкуруючих позицій, а як юридичний механізм визначення меж конституційно терпимого втручання – із обов'язковим збереженням сутності права та недопущенням покладення на особу надмірного тягаря. Доведено, що міждисциплінарні інструменти (зокрема економічний аналіз права) можуть виконувати допоміжну роль у раціоналізації аргументації у спорах майнового та компенсаційного характеру, однак є методологічно обмеженими у сферах, де монетизація не відображає конституційної природи благ (гідність, свобода, приватність, сімейне життя). Визначено, що зменшенню невизначеності балансування сприяє поєднання «ad hoc» індивідуалізації з диференціацією інтенсивності судового контролю, яка формує варіативні вимоги до доказування та мотивування залежно від глибини втручання, ваги ураженого права й якості регулювання. Зроблено висновок, що така модель дозволяє перетворити «баланс інтересів» із декларативної формули на структурований і процесуально контрольований інструмент конституційної аргументації в Україні.*

*Ключові слова: пропорційність, принцип пропорційності, баланс інтересів, неспівмірність цінностей, зважування, інтенсивність судового контролю, суддівський розсуд, мотивування судового рішення, економічний аналіз права, конституційна аргументація.*

**Постановка проблеми**

Вимога «балансу інтересів» традиційно розглядається як найбільш дискусійний та водночас найменш формалізований елемент принципу пропорційності. Саме на цій стадії контроль за обмеженням основоположних прав і свобод набуває максимальної «оцінювальної» природи – суд не лише перевіряє наявність легітимної мети, придатність і необхідність втручання, а й має дати відповідь на ключове питання: чи є досягнутий результат виправданим з огляду на інтенсивність обмеження права та вагу публічного інтересу, що його обґрунтовує. У науковій літературі саме балансування найчастіше критикують через його методологічну вразливість, адже «зважування» конституційних

благ неминуче виводить аргументацію за межі суто формальної логіки та підсилює ризик суб'єктивізації суддівського розсуду. Для українського конституційного правопорядку ця проблематика набуває особливої актуальності з кількох причин. По-перше, принцип пропорційності в Україні функціонує як універсальний інструмент узгодження права і влади у межах верховенства права та конституційного ладу, де людина, її життя і гідність визнаються найвищою соціальною цінністю. По-друге, динаміка суспільних трансформацій, інтенсивні процеси європейської інтеграції та зростання ролі практики Європейського суду з прав людини посилюють «потребу в стандартах» – суспільство й правозастосовні органи очікують від судів не декларативного, а перевірюваного обґрунтування того, чому саме певне втручання в права є допустимим. По-третє, тривалі кризові виклики, зокрема пов'язані з режимом воєнного стану, безпекою, мобілізаційними та соціально-економічними рішеннями держави, створюють ситуації, в яких конкуренція приватних прав і публічних інтересів є не теоретичною абстракцією, а практичною щоденною реальністю.

Водночас критика пропорційності в українському контексті має іншу «оптику», ніж у класичних ліберальних демократіях зі сталою традицією конституційного контролю. У західних правопорядках дискусії часто концентруються навколо небезпеки надмірного суддівського активізму, підміни політичного процесу судовим «моральним вибором» або перетворення балансування на інструмент переоцінки законодавчої політики. Натомість в Україні предметом загостреної уваги нерідко стає протилежний ризик – формалізованість аргументації та дефіцит прозорих критеріїв, за якими суд пояснює, чому один інтерес отримує перевагу над іншим. Додатково на якість такого обґрунтування впливають пострадянські інерції юридичного мислення, традиції «державоцентричного» підходу, а також потреба судової системи підтримувати довіру суспільства в умовах високої конфліктності й чутливості правових спорів.

Узагальнюючи наукові дискусії, можна виокремити два ключові напрями критики вимоги «балансу інтересів». Перший пов'язаний із неспівмірністю цінностей – конституційні права та публічні інтереси нерідко мають різну природу, що ставить під сумнів можливість їх «зважування» за універсальною шкалою. Другий напрям стосується невизначеності суддівського зважування – відсутності прозорих критеріїв і переконливого мотивування, які дозволяли б зрозуміти, чому саме обрано певний баланс і чому альтернативи визнано недостатніми. Отже, дискусійність балансування зумовлена напругою між індивідуальною справедливістю у конкретній справі та юридичною визначеністю як умовою передбачуваності правозастосування. У цьому контексті для України принциповим є питання, як перетворити балансування з декларативної формули на контрольований інструмент аргументації – через стандарти мотивування та диференціацію інтенсивності судового контролю.

### Аналіз останніх досліджень і публікацій

Стаття ґрунтується на узагальненні сучасних підходів до вимоги «балансу інтересів» як найбільш дискусійного елемента принципу пропорційності та аналізі ключових проблем її застосування у конституційному й адміністративному судочинстві України. Теоретичну основу становлять праці зарубіжних авторів щодо структури пропорційності, методології зважування та інтенсивності судового контролю (R. Alexy, A. Barak, J. Christoffersen, M. Klatt, T. Sobek, J. Montag), а також рішення й підходи конституційної юриспруденції щодо забезпечення справедливого співвідношення приватних і публічних інтересів у межах застосування принципу пропорційності.

**Метою статті** є наукове осмислення вимоги «балансу інтересів» як найбільш уразливого елемента пропорційності та визначення ключових ліній її критики в сучасній правовій думці й практиці.

### Виклад основного матеріалу

*Неспівмірність цінностей.* Одним із ключових застережень щодо тесту пропорцій-

ності є твердження про неспівмірність цінностей, які суд фактично змушений співвідносити на етапі встановлення «справедливого балансу» між приватним та публічним інтересами. Цей елемент пропорційності відрізняється від попередніх стадій тесту тим, що він майже неминуче переводить аргументацію з площини перевірки логічного зв'язку та наявності альтернатив у площину оціночного судження про те, яку «ціну» допустимо покласти на реалізацію публічного інтересу. У зв'язку з цим метафора «зважування» є радше аналітичним прийомом, ніж універсальною процедурою, здатною забезпечити одноманітний результат у різних типах справ.

У межах українського конституційного правопорядку проблема неспівмірності ускладнюється тим, що Конституція України закріплює виразну людиноцентричну модель, у якій права і свободи не є «одним із» інтересів у загальному переліку, а виступають нормативною основою легітимності публічної влади. Це випливає, зокрема, з конституційної вимоги, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю (ст. 3), а органи державної влади зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією і законами України (ст. 19) [1]. Отже, будь-яке державне втручання у сферу прав є не «рівноправним» інтересом, а винятком, який потребує підвищеного рівня обґрунтування та доказової підтримки. Звідси випливає принципова методологічна вимога: балансування не може сприйматися як арифметичне урівнювання прав людини та державних потреб. Його коректніше розуміти як юридичний механізм визначення меж допустимого обмеження права, який має поважати конституційні «несучі конструкції» – верховенство права, юридичну визначеність, рівність, заборону свавілля та неприпустимість звуження змісту і обсягу прав поза встановленими конституційними рамками. У таких координатах «баланс» означає не пошук компромісу будь-якою ціною, а перевірку того, чи не виходить втручання за межі конституційно терпимого, чи не торкається воно сутності права та чи не створює надмірного тягаря для особи порівняно з очікуваним публічним результатом. Саме в цій точці і проявляється неспівмірність: чимало колізій виникає між благами різного порядку – наприклад, між гідністю, приватністю, свободою пересування або сімейним життям, з одного боку, та безпекою, фіскальною стабільністю, охороною громадського порядку, епідеміологічною безпекою – з іншого. У таких спорах формула «переважання» не може бути переконливою без демонстрації чіткої структури аргументації: суд повинен показати, чому саме втручання є не просто бажаним або доцільним, а справді виправданим з урахуванням конкретної інтенсивності обмеження, характеру права та якості правового регулювання. Інакше балансування набуває вигляду риторичного маркера, який радше приховує відсутність загальної шкали порівняння, ніж допомагає її замінити юридичною логікою.

У зв'язку з цим «балансування» доцільно інтерпретувати як процедуру легітимації обмеження, що має спиратися на сукупність взаємопов'язаних критеріїв: вагу ураженого права, глибину втручання, значущість публічної мети, часові межі та оборотність наслідків, а також наявність реалістичних альтернатив із меншим обтяженням. Окремого значення набуває і питання збереження «ядра» права: навіть за наявності легітимної мети і формальної законності втручання не повинно перетворювати право на декларацію, позбавлену практичного змісту. Коли ж ці параметри в судовому рішенні не розкриті, посилання на «справедливий баланс» стає узагальненим штампом, що не розв'язує проблему неспівмірності цінностей, а лише надає їй зовнішньої видимості методологічної завершеності.

Нарешті, для української системи права істотним є й те, що допустимість балансування не повинна означати «перенесення» на суди вирішення питань, які за своєю природою належать до сфери демократично легітимованого вибору – зокрема у бюджетній, податковій або широкій соціально-економічній політиці. Судова функція тут полягає не у заміні політичного рішення власною моделлю «найкращої політики», а в перевi-

рці того, чи не перетворюється державний розсуд на свавілля, чи дотримано меж обмеження прав і чи забезпечено належний рівень мотивування, що робить результати балансування зрозумілими, контрольованими та узгодженими з людиноцентричною природою Конституції України.

Прагнення надати балансуванню «об'єктивнішого» виміру закономірно спонукає до використання міждисциплінарних інструментів, насамперед економічного аналізу права [6]. Його евристична цінність полягає в тому, що він пропонує перевести конфлікт між приватними правами й публічними інтересами у площину перевірюваних критеріїв – через оцінку витрат і вигод, ефективності регуляторного рішення, прогнозування наслідків та розрахунок компенсаційних механізмів. У такому підході привертає увагу не стільки «комерційна» логіка, скільки спроба сформувати єдину мову аргументації там, де традиційні юридичні категорії виявляються надто абстрактними для пояснення реальної ціни втручання у право. В українському правопорядку ця перспектива має й чітке нормативне підґрунтя, адже Конституція України визнає можливість відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень [1]. Такий підхід кореспондує і загальним положенням цивільного законодавства про деліктну відповідальність публічної влади, в яких компенсація розглядається як інструмент відновлення порушеного стану та юридичної рівноваги. Унаслідок цього економічний аналіз може виконувати допоміжну функцію під час балансування, наприклад, коли необхідно конкретизувати масштаб втручання, виміряти реальні втрати особи та оцінити, чи є компенсаційний механізм достатнім для пом'якшення негативних наслідків обмеження.

Втім, спроба «універсалізувати» шкалу зважування через грошову оцінку неминуче стикається з межами конституційної аксіології. Монетизація вразливих конституційних благ здатна створювати ілюзію, що будь-яке втручання є прийнятним, якщо держава готова «заплатити». Однак для прав, пов'язаних із гідністю, особистою свободою, приватністю, свободою вираження поглядів, сімейним життям, зведення змісту гарантій до фінансового еквівалента означає втрату їхнього сенсу як межі для влади. Саме тому економічний критерій може бути корисним лише там, де він не витісняє конституційно-правову оцінку та не підміняє її управлінською доцільністю. Особливо рельєфно це виявляється у сфері екологічних прав, де короткострокові економічні вигоди легко «перемагають» довгострокові суспільні цінності. Українська конституційна модель визнає охорону довкілля та екологічну безпеку елементом публічного інтересу, який прямо пов'язаний із фундаментальними правами людини. У таких ситуаціях балансування не може зводитися до зіставлення бюджетних надходжень із витратами на природоохоронні заходи, оскільки об'єктом захисту є не лише матеріальний ресурс, а й умови гідного та безпечного життя нинішніх і майбутніх поколінь. Відтак застосування економічного аналізу тут можливе лише як додатковий аргумент до юридичного висновку, а не як «вирішальний індикатор» допустимості втручання.

У сучасній Україні проблема неспівмірності цінностей набуває ще більшої гостроти внаслідок одночасної дії кількох факторів – потреби забезпечення обороноздатності й громадської безпеки, підтримання критично важливих систем життєзабезпечення, стабілізації публічних фінансів, а також виконання соціальних зобов'язань держави. У таких умовах органи влади обґрунтовують регуляторні рішення категоріями «необхідності», «оптимізації», «ефективності» або «ресурсної обмеженості». Проте конституційний підхід вимагає іншого рівня аргументації: навіть за наявності складних обставин втручання у права не може виправдовуватися самою лише загальною апеляцією до кризового контексту. Воно потребує демонстрації, що обраний захід є законним, придатним, справді необхідним і не створює надмірного тягаря для особи порівняно з ціллю, яка переслідується. Звідси випливає

практично значущий висновок: економічні критерії можуть застосовуватися лише як функціонально обмежений інструмент, причому з різним «допуском» залежно від природи права та предмета спору. У питаннях майнових прав, компенсації шкоди, регулювання конкуренції, корпоративних відносин або фіскальних конфліктів економічні аргументи нерідко підвищують раціональність судового обґрунтування, уточнюючи наслідки рішення для сторін і для публічного інтересу. Натомість у справах, де в центрі перебувають особисті чи соціальні права, економічний підхід має виконувати радше пояснювальну роль (наприклад, щодо організаційної спроможності держави), не перетворюючись на критерій, який визначає межі дозволеного для влади.

*Невизначеність суддівського балансування інтересів.* Другим стійким напрямом критики вимоги «балансу інтересів» є її невизначеність – як у методологічному, так і в практично-процесуальному вимірі. На відміну від вимог придатності та необхідності, де суд здебільшого може оперувати об'єктивно встановлюваними категоріями (наявність причинного зв'язку між заходом і метою, існування менш обтяжливих альтернатив), балансування нерідко залишається сферою оціночного вибору. У цьому сенсі доктрина «зважування» часто обіцяє рівень точності й прогнозованості, який у реальному правозастосуванні відтворити складно: формула «справедливого балансу» здатна створювати враження строгої методики, хоча фактично виступає радше рамкою, що потребує наповнення конкретними аргументами та доказами.

В українському правопорядку проблема невизначеності проявляється не тільки як теоретичний сумнів, а і як питання якості судового мотивування. На практиці посилання на «баланс приватних і публічних інтересів» інколи використовується як універсальна мовна конструкція, яка констатує наявність конфлікту цінностей, але не пояснює механізм його розв'язання. Унаслідок цього учасники спору та суспільство можуть залишатися без зрозумілої відповіді: які саме фактори були визначальними, чому певному інтересу надано пріоритет, якою мірою враховано інтенсивність втручання, а також чому альтернативні підходи визнано недостатніми. Така ситуація суперечить загальним вимогам верховенства права й юридичної визначеності, адже «баланс» набуває характеру не контрольованого інструмента обґрунтування, а оціночної резолюції.

Джерелом цієї невизначеності є сама природа правових приписів про права і свободи. Конституційні гарантії, як правило, сформульовані як норми відкритого типу, які потребують інтерпретації та конкретизації залежно від соціального контексту. Саме тому суди мають підстави прагнути до формалізації балансування – не з метою механічного «підрахунку», а для створення аргументативного стандарту, який забезпечує відтворюваність підходів у подібних справах. Звідси випливає методологічна вимога: якщо баланс інтересів є завершальною стадією тест пропорційності, то він має бути виражений не загальною метафорою, а структурованою моделлю мотивування, де чітко окреслено: (1) яке право обмежується і в чому полягає втручання; (2) яку публічну мету переслідує держава; (3) наскільки інтенсивним є обмеження; (4) чи збережено сутність права; (5) які альтернативи реально існували й чому їх не обрано; (6) чи не є тягар для особи надмірним порівняно з очікуваною користю для суспільства.

Особливо гостро питання невизначеності постає у справах, де державні аргументи обґрунтовуються категоріями безпеки, стабільності, бюджетної спроможності або «суспільної необхідності». У таких випадках балансування ризикує перетворитися на перевагу публічного інтересу за замовчуванням, якщо суд не вимагає належної доказової бази та не аналізує пропорційність із погляду конкретної особи. Це створює небезпеку «прихованого» зсуву від судового контролю до судової лояльності, коли формула балансу формально присутня, однак не виконує охоронної функції щодо прав і свобод людини і громадянина. У цьому контексті для України принципово важливо, щоб балансування було публічно зрозумілим і процесуально контрольованим. Його якість прямо залежить від того, чи спроможний суд викласти міркування так, щоб вони

були перевірюваними для сторін, судів вищих інстанцій і правничої спільноти. Саме відкритість мотивів та логічна послідовність аргументації перетворюють «баланс інтересів» на юридичний інструмент, а не на риторичну декларацію.

Продовжуючи наше дослідження відзначимо, що підхід «ad hoc» (тобто балансування з урахуванням обставин конкретної справи) є однією з найбільш поширених відповідей на проблему невизначеності зважування. Його вихідна логіка полягає в тому, що універсальна «формула» балансу інтересів не може бути однаково переконливо застосована до всіх категорій справ: права і свободи мають різну нормативну природу, а публічні цілі – різну інтенсивність і контекст, у якому вони заявляються.

Світова конституційна практика демонструє, що балансування «ad hoc» є передусім способом «повернути» тест пропорційності до реального життя. Так, у підходах, сформованих у межах американської правової традиції, підкреслюється, що коли особа посилається на конституційні свободи для заперечення владного втручання, вирішення спору неминуче передбачає зіставлення конкуруючих інтересів саме в конкретних фактичних обставинах, а вирішальним елементом стає не абстрактна вага мети, а її значення у представленому контексті. Аналогічно, в юрисдикціях перехідної демократії наголошується, що різні права мають різну значущість для «відкритого і демократичного суспільства», а тому загальні принципи можуть бути сформульовані лише як рамка – їх практичне застосування можливе переважно «case-by-case», коли суд співвідносить інтенсивність втручання з характером права та якістю демократичної процедури [4].

Для України «ad hoc» балансування має не лише доктринальну привабливість, а й чітке нормативне підґрунтя. Так, в адміністративному судочинстві вимога пропорційності прямо «вбудована» у стандарти судового контролю за рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єктів владних повноважень: суди мають перевіряти, чи прийнято відповідне рішення (вчинено дію) пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямовано це рішення або дія. Ця формула є показовою: законодавець фактично закріплює обов'язок суду оцінювати не тільки формальну законність втручання, а й його матеріальну виправданість у конкретній ситуації. З огляду на це «ad hoc» підхід у вітчизняній практиці слід розуміти як вимогу індивідуалізації конституційно-правової оцінки. Йдеться про те, що пропорційність не може бути підтверджена виключно посиланням на «легітимну мету» чи загальну «суспільну необхідність» – суд має показати, як саме ця мета корелює з обраним засобом і чому саме в конкретному випадку втручання не виходить за межі допустимого. Такий підхід органічно узгоджується із конституційним принципом верховенства права та загальним правилом, що права і свободи не можуть бути обмежені інакше, ніж у випадках, визначених Конституцією, і лише на підставі закону.

Особливе значення «ad hoc» балансування набуває в тих сферах, де «середній» законодавчий стандарт не здатен охопити різноманіття життєвих ситуацій. До таких сфер належать, наприклад: міграційні рішення (примусове повернення, заборона в'їзду, видворення), застосування адміністративних обмежень у сфері публічного порядку, втручання у мирне володіння майном у межах регуляторної політики, обмеження свободи пересування та інших прав в умовах особливих правових режимів. У кожному з цих випадків одна й та сама норма може породжувати принципово різні наслідки для різних осіб, а відтак балансування без урахування індивідуальних даних (стану здоров'я, сімейних зв'язків, соціальної вразливості, ступеня інтегрованості, наявності альтернативних способів реалізації права тощо) об'єктивно ризикує перетворитися на формалізм.

На рівні конституційної юрисдикції аргументаційна потреба в «ad hoc» балансуванні також має виразний характер. Конституційний Суд України у своїх правових позиціях неодноразово підкреслював, що обмеження прав і свобод є допустимими лише за умови, що вони мають легітимну мету, є суспільно необхідними та пропорційними, а також не можуть бути свавільними чи не-

справедливими; водночас законодавець повинен обирати такі засоби, які дозволяють досягти мети з мінімальним втручанням і без порушення сутнісного змісту права. Вказана логіка фактично вимагає від суду не декларації про «баланс», а предметної відповіді на запитання: де проходить межа між допустимим обмеженням і фактичним знеціненням права.

Разом із тим важливо підкреслити: «ad hoc» балансування не означає відмови від стандартів, а навпаки – потребує їх більш ретельного оформлення. Індивідуалізація оцінки має сенс лише тоді, коли суд здатний показати, що він діяв за певною логікою, а не керувався «вільним переконанням» без перевірюваних критеріїв. У цьому аспекті українська модель адміністративного контролю є методологічно показовою, адже вона задає напрямок: баланс має бути встановлений через співвіднесення двох вимірів – несприятливих наслідків для особи та мети публічного втручання. Саме ці два виміри мають бути розкриті в мотивувальній частині судового рішення як структуровані блоки, а не як загальні фрази. Окремої уваги заслуговує те, що «ad hoc» балансування не повинно підміняти демократично легітимований політичний вибір. Для України це питання є особливо чутливим у спорах із соціально-економічним змістом, де держава апелює до ресурсних обмежень, бюджетної політики або комплексних управлінських рішень. Суд у таких ситуаціях не має перетворюватися на «альтернативного законодавця», але зобов'язаний перевіряти, чи не виходить державний розсуд за конституційні межі – зокрема, чи не замінюється правова аргументація посиланням на доцільність, чи не ігнорується мінімізація втручання, чи не руйнується сутність права. Власне тут «ad hoc» підхід проявляє свою збалансовану природу: він дає змогу суду не «керувати» політикою, а контролювати її конституційну допустимість через оцінку фактичних наслідків втручання для особи.

Отже, балансування «ad hoc» у сучасній українській правовій системі слід оцінювати як необхідний елемент ефективного контролю пропорційності, що забезпечує індивідуальну справедливість і водночас вимагає високих стандартів мотивування. Воно не усуває проблему невизначеності автоматично, але здатне істотно її зменшити, якщо функціонує як структурований спосіб обґрунтування – з чітким показом фактів, інтенсивності втручання, релевантних альтернатив та меж допустимого обмеження прав у людиноцентричному конституційному порядку України.

Одним із найбільш продуктивних способів подолання невизначеності «балансу інтересів» є конкретизація не лише змісту зважування, а й глибини судової перевірки, тобто інтенсивності контролю за втручанням у права. У цьому сенсі балансування може бути перетворене з оціночної декларації на керований аргументативний інструмент через запровадження диференційованого підходу: суд не «однаково» перевіряє всі обмеження прав, а обирає рівень ретельності аналізу залежно від характеру ураженого права, інтенсивності втручання та ваги публічної мети. Для українського правопорядку така логіка має особливе значення, оскільки принцип пропорційності функціонує одночасно у двох вимірах. По-перше, на рівні конституційного контролю, де Конституційний Суд України оцінює нормативні рішення з позицій верховенства права та допустимості обмежень прав і свобод. По-друге, у межах адміністративного судочинства, де перевірка рішень суб'єктів владних повноважень прямо включає оцінку пропорційності та необхідного балансу між несприятливими наслідками для особи й цілями державного втручання. Така «подвійна оптика» вимагає узгодженого підходу: аби балансування не залежало від інтуїтивної оцінки, воно має підкріплюватися стандартом інтенсивності контролю, який підказує, коли суд повинен перевіряти втручання особливо ретельно, а коли – визнавати ширший простір розсуду законодавця чи адміністрації.

У загальнотеоретичному плані інтенсивність контролю ґрунтується на простій, але методологічно важливій ідеї: чим глибше втручання у свободу, тим вищим має бути рівень аргументації, який виправдовує таке втручання. Звідси логічно випливають базові критерії, що визначають міру судової

«вимогливості» під час балансування: тяжкість обмеження (глибина, тривалість, оборотність наслідків); вага ураженого права (чи торкається втручання сутності, чи лише периферійних форм реалізації права); значущість публічної мети та ступінь її конкретизованості у правовому регулюванні. Однак для практичного застосування цього підходу потрібні розгорнутіші «фільтри», які дозволяють суду пояснити, чому саме в конкретній справі контроль є сильним або помірним [5].

З огляду на українські реалії, інтенсивність судового контролю доцільно прив'язувати також до якості самого регуляторного рішення. Якщо обмеження права встановлене чітко, передбачувано, із прозорою метою, належною процедурною рамкою та достатніми гарантіями від свавілля, суд може обмежитися помірним контролем і зосередитися на перевірці очевидної диспропорційності. Натомість якщо норма або адміністративний акт є розмитими, допускають довільне застосування, створюють ризики нерівності чи вибірковості, інтенсивність контролю об'єктивно має зростати – оскільки саме дефекти якості регулювання підвищують імовірність непропорційного втручання. У таких випадках балансування перестає бути «порівнянням цінностей» і стає насамперед перевіркою того, чи не перетворюється правове регулювання на інструмент необґрунтованого обмеження прав.

Окрема група факторів пов'язана з експертністю та інституційною придатністю суду оцінювати певний тип рішень. Частина питань справді потребує спеціалізованих знань та складного прогнозування, що об'єктивно розширює межі розсуду публічної влади. Водночас у питаннях, де предметом є права людини, недискримінація, доступ до правосуддя, справедливість процедури, судова компетенція є первинною – і саме тут інтенсивність контролю повинна бути підвищеною. Така диференціація дозволяє зняти хибну альтернативу «або суд керує політикою, або суд відступає»: замість цього з'являється модель, за якої суд не підміняє політичний вибір, але не допускає перетворення розсуду на свавілля.

Інтенсивність судового контролю набуває особливої ваги в умовах надзвичайних правових режимів та кризових викликів, які для України мають не теоретичний, а практичний вимір. Обмеження прав у контексті безпеки та захисту держави об'єктивно супроводжується підвищеним ризиком нормалізації «виняткових» заходів і тривалого зниження стандартів обґрунтування. Саме тому у таких ситуаціях балансування має спиратися не на загальні формули про «суспільну необхідність», а на посилену перевірку щонайменше трьох аспектів: природи обмежуваного права, обставин, що зумовили втручання, та тривалості/масштабу обмеження. У такий спосіб інтенсивність контролю виконує роль гарантії, що кризовий контекст не стане універсальним аргументом для виправдання надмірного втручання.

Методологічна перевага інтенсивності контролю полягає також у тому, що вона дозволяє «зшити» абстрактне та конкретне балансування у єдину конструкцію. З одного боку, суд зберігає можливість враховувати факти конкретної справи та захищати індивідуальну справедливість. З іншого – він водночас встановлює відтворювані орієнтири для правозастосування: які фактори завжди мають бути перевірені; які ризики вимагають посиленої аргументації; коли держава зобов'язана довести наявність вузько визначеної потреби й відсутність альтернатив. Таким чином балансування перестає бути «підсумковим висновком» і перетворюється на процес, де стандарт доказування й мотивування залежить від інтенсивності втручання та ваги права.

У практичному підсумку можна запропонувати робочу диференціацію інтенсивності контролю, яка підвищує прозорість балансування у вітчизняних умовах. Сильний контроль є виправданим тоді, коли втручання торкається сутності права, має незворотні наслідки, створює ризик дискримінації, обмежує доступ до правосуддя або зачіпає уразливі групи; у таких випадках держава має демонструвати максимально переконливе обґрунтування й доводити відсутність менш обтяжливих альтернатив. Помірний контроль є доречним, коли обмеження не є руйнівним для права, має тимчасовий ха-

рактер, забезпечене процедурними гарантіями та спрямоване на захист значущого публічного інтересу. Стриманий контроль можливий у складних регуляторних питаннях, де суд визнає певний простір розсуду, але все одно перевіряє, чи не є втручання явно надмірним і чи не виходить воно за межі конституційної допустимості.

Отже, інтенсивність судового контролю може виконувати роль «внутрішнього компаса» для вимоги балансу інтересів. Вона не усуває складність неспівмірності цінностей, але дозволяє зробити зважування менш довільним і більш структурованим: чим вищі ставки для прав людини, тим суворішими мають бути вимоги до доказовості, мотивування й демонстрації альтернатив. Саме в цьому полягає потенціал інтенсивності контролю як інструмента, здатного перетворити найбільш дискусійний елемент пропорційності на відносно передбачувану, публічно переконливу та методологічно контрольовану частину конституційної аргументації в Україні.

**Висновки**

Проведений аналіз засвідчив, що:

1) вимога «балансу інтересів» є найбільш уразливим елементом принципу пропорційності, оскільки саме на останній стадії тесту пропорційності судова аргументація набуває максимально оцінювального характеру й водночас стикається з двома системними викликами – неспівмірністю цінностей та невизначеністю зважування. У межах українського конституційного правопорядку ці проблеми загострюються людиноцентричною аксіологією Конституції України, де права і свободи становлять не «один із» конкуруючих інтересів, а нормативний фундамент легітимності публічної влади, а отже будь-яке втручання потребує підвищеного рівня обґрунтування та доказової підтримки. За таких умов «баланс» не може тлумачитися як арифметичне урівнювання приватного й публічного – його коректніше розуміти як юридичний механізм визначення меж допустимого обмеження, що має зберігати сутність права та виключати покладення на особу надмірного тягаря;

2) спроби «об'єктивізувати» зважування через економічний аналіз права можуть підвищувати раціональність аргументації у майнових і компенсаційних спорах, однак є принципово обмеженими у сферах, де грошова оцінка не відображає конституційної природи благ (гідність, свобода, приватність, сімейне життя, базові соціальні права). Відтак економічні критерії допустимі лише як допоміжний інструмент і не можуть підміняти конституційно-правову оцінку меж втручання;

3) подолання невизначеності балансування можливе через поєднання «ad hoc» індивідуалізації та диференціації інтенсивності судового контролю. «Ad hoc» підхід дозволяє враховувати реальні наслідки втручання для особи, тоді як змінна інтенсивність контролю дисциплінує балансування, формуючи вимоги до якості мотивування залежно від глибини втручання, ваги ураженого права та якості нормативного регулювання.

**Література**

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996. № 30. Ст. 141

2. Стрілецька О. В., Габрелян А. Ю. Організаційні проблеми реалізації принципу змагальності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2024. № 1. С. 328 – 340.

3. Стрілецька О. В., Габрелян А. Ю. Реалізація принципу змагальності в країнах романо-германської правової сім'ї. *VI Міжнародна науково-теоретична конференція «Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень» (08.03.2024; м. Вінниця, Україна)*, 2024. С. 64 – 70

4. Constitutional Court Cases of South Africa «S v Makwanyane and Another» (CCT3/94) [1995]. URL: https://www.saflii.org/za/cases/ZACC/1995/3.html (дата звернення: 25.06.2025)

5. Klatt M. Positive Rights – Who Decides? Judicial Review in Balance. *International Journal of Constitutional Law*, 2015. № 13. P. 354 – 382.

6. Sobek T., Montag J. Value Incommensurability. *Encyclopedia of Law and Economics*. New York, 2019. P. 1 – 7.

***SUMMARY***

*The article is devoted to the scientific understanding of the requirement of «balance of interests» as the most controversial and least formalized element of the principle of proportionality, within which the court must justify the admissibility of interference with fundamental rights by balancing private and public interests. It is shown that it is at the stage of proportionality in the narrow sense that the argumentation becomes as evaluative as possible and, therefore, vulnerable to two systemic challenges: the incomparability of values and the uncertainty of weighing. It is argued that in the Ukrainian constitutional legal order, these problems are exacerbated by the human-centered axiology of the Constitution of Ukraine, where rights and freedoms constitute the normative basis for the legitimacy of public authority, and any restriction of them is an exception that requires a higher level of evidence and justification. In this context, the «balance of interests» is proposed to be understood not as an arithmetic equalization of competing positions, but as a legal mechanism for determining the limits of constitutionally tolerable interference – with the mandatory preservation of the essence of the right and the prevention of imposing an excessive burden on the individual. It has been proven that interdisciplinary tools (in particular, economic analysis of law) can play a supporting role in rationalizing arguments in property and compensation disputes, but are methodologically limited in areas where monetization does not reflect the constitutional nature of goods (dignity, freedom, privacy, family life). It has been determined that the combination of «ad hoc» individualization with differentiation of the intensity of judicial control, which forms variable requirements for evidence and reasoning depending on the depth of intervention, the weight of the affected right, and the quality of regulation, contributes to reducing the uncertainty of balancing. It is concluded that such a model allows the «balance of interests» to be transformed from a declarative formula into a structured and procedurally controlled instrument of constitutional argumentation in Ukraine.*

*Keywords: proportionality, principle of proportionality, balance of interests, incomparability of values, weighing, intensity of judicial review, judicial discretion, reasoning of judicial decisions, economic analysis of law, constitutional argumentation.*

**References**

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] № 254k/96-VR (1996). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].

2. Striletska, O. V. & Habrelian, A. Yu. (2024). Orhanizatsiini problemy realizatsii pryntsypu zmahalnosti [Organizational problems of implementing the principle of competitiveness]. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,* 1. 328-340. [in Ukrainian].

3. Striletska, O. V. & Habrelian, A. Yu. (2024). Realizatsiia pryntsypu zmahalnosti v krainakh romano-hermanskoi pravovoi simi [Implementation of the principle of competitiveness in countries of the Romano-Germanic legal family]. *VI International Scientific and Theoretical Conference «Traditional and Innovative Approaches to Scientific Research»*. 64-70. [in Ukrainian].

4. Constitutional Court Cases of South Africa «S v Makwanyane and Another» (CCT3/94) (1995). Retrieved from: https://www.saflii.org/za/cases/ZACC/1995/3.html

5. Klatt, M. (2015). Positive Rights – Who Decides? Judicial Review in Balance. *International Journal of Constitutional Law, 13*. 354-382.

6. Sobek, T. & Montag, J. (2019). Value Incommensurability. *Encyclopedia of Law and Economics*. New York. 1-7.